

EKONOMİK
İSTİHBARAT
ve GÜVENLİK

PATLAR

İNCİ TAŞDEMİR

EKONOMİK İSTİHBARAT ve GÜVENLİK

6 Patlar

İnci Taşdemir

**İktisadî Araştırmalar Vakfı
İktisadi İşletmesi Yayınları**

Elektronik yayın
İstanbul, 2026

ISBN 978-605-9310-92-5

© 2026

Tüm hakları saklıdır.

Bu eserin tamamı veya herhangi bir bölümü, kanunun izin verdiği hâller dışında, hak sahiplerinin yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik veya başka yollarla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Eserde yer alan görüş ve değerlendirmeler yazara aittir.

İKTİSADÎ ARAŞTIRMALAR VAKFI
İktisadi İşletmesi

19 Mayıs Caddesi No: 3, Golden Plaza, Kat: 8

Şişli / İstanbul

Tel: +90 (212) 233 21 07

info@iav.org.tr | www.iav.org.tr

Mentorum, Hocam
Sayın Ercan itlioęlu’nun anısına hürmetle...

İçindekiler

SUNUŞ	1
BİRİNCİ HAZNE: GÖRMEK	10
Taşa Kazınan Defter	11
İstihbaratı Yanlış Yerde Aramak	23
Usul Kurmak	28
Defter ve Kostüm.....	34
İKİNCİ HAZNE: ADLANDIRMAK.....	46
Asphaleia ve Dynamis.....	47
Adı Yokken.....	56
Belirsiz Simge	64
Eşitsizlikleri Sevmek.....	72
Asimetri ve Ötesi	82
ÜÇÜNCÜ HAZNE: ÖLÇMEK	89
Adı Koyan Kazanır mı?	90
Neyi Sayarsak Onu Görürüz	101
Kayıt Dışı Kontrol Dışı	110
Bilginin Piyasası.....	121
DÖRDÜNCÜ HAZNE: KULLANMAK	132
Göz Görür El Yetişmez	133
İstihbarat Piyasası	143
Hasım da Hısım da	150
Kelebeğin kanadı.....	153
Üzerinden Geçenin Gözü	159
BEŞİNCİ HAZNE: UYARMAK	168
Açıklama Paradoksu	169
Zil Takılmamış	176

Yanılsamanın Anatomisi	184
ALTINCI HAZNE: GİZLE(n)MEK.....	193
Görünmezliğin Hâlleri.....	194
Gizle(n)meyi İnşa Etmek	202
Ve Perde!: Gez-Göz-Arpacık-Ateş.....	214
Notlar ve Kaynakça.....	221

SUNUŞ

Bir altıpatlar floş royalî yener.

Bu söz, bir kovboya yazılır. Batı'ya, sinemaya, çölde bir kasabaya. Sahipsiz dolaşır ve dolaştıkça daha çok kovboya benzer.

Sahibi var aslında. Kovboy değil, bir dolandırıcı. Adı Canada Bill Jones. Yorkshire doğumlu bir Roman göçmeni. Yani Amerikan sınırının en kovboy sesli bu cümlesi, İngiltere'den gelmiş birine ait. Mississippi vapurlarında kâğıt oynadı, kazandığını aynı hafta kaybetti. 1877'de Pennsylvania'nın Reading kasabasında, bir hayır hastanesinde beş parasız öldü. Cenazesini, Chicago'nun kumarbazları ödedi. Cümlesi de biraz farklıydı: “*Bir Smith & Wesson dört asları yener*”.

İşi, burada bitirebilirdik. Söz kovboydan alındı, sahibine verildi, dosya kapandı. Kapanmıyor.

Çünkü Canada Bill'in, bunu söylediğine dair kayıt da sağlam değil. Aynı replik, üç ayrı yerde geçiyor: Illinois'te Cairo'da, Baton Rouge'da bir berber dükkânının arkasında, Denver'da bir kulüpte. Üçünde de aynı oyun, faro. Bir cümle, üç kasabada birden söylenmiş olamaz. Yani elimizde bir söz yok; tekrar tekrar sahnelenmiş bir replik var. Adamın en çok alıntılanan cümlesi, büyük ihtimalle numaranın kendisiydi.

Küçük bir düzeltme gibi görünüyor. Değil. Kitaba bununla başlamamızın bir sebebi var:

Bu kitap, doğru sanılan şeylerin nereden geldiğiyle ilgilenir. Kimin söylediğiyle, kimin söylediği sanıldığıyla, kaydı kimin tuttuğuyla ve bütün bunların, aslında kime yaradığıyla. Sözü, kovboya verdiğinizde, bir kahramanlık hikâyesi olur. Dolandırıcıya verdiğinizde, bambaşka bir şey. Kaydın kendisinin de şüpheli olduğunu gördüğünüzde ise iş, asıl o zaman ilginçleşir.

Yanlış anlaşılmasın. Bu, “hiçbir şey bilinemez” demek değildir. Öyle olsaydı bu kitabı yazmaz, oturup omuz silkerdik. Kaydın kayganlığı, bir mazeret değil; aksine, çalışmanın şartıdır. İstihbarat denen şey, zaten tam olarak bunun için vardır: Elindeki kaydın nereden geldiğini, kimin bıraktığını ve neyi görünmez kıldığını sormak için.

Şimdi masaya oturalım: Elinizde dört as var. Karşınızdakinin belinde, altıpatlar var. Klasik okuma hazır: Silah kazanır, kâğıt kaybeder. Güç, kuralı ezer geçer. Kısa, çarpıcı ve eksik.

Eksik, çünkü masada üçüncü bir şey daha var. Asıl belirleyici olan o: *Silahın orada olduğunu kimin bildiği.*

Silahı bilmeyen oyuncu, kâğıdına göre oynar. Bilen oyuncu ise silaha göre oynar. İkisi de aynı masada oturur, aynı kuralları dinler, aynı elleri görür. Ama aynı oyunu oynamazlar. Ve şunu da ekleyelim: Bilen taraf, silahı çoğu zaman çekmek zorunda bile kalmaz. *Bilindiğini bilmesi yeter.*

Canada Bill'in daha az bilinen bir sözü daha vardır. Hileli bir oyuna oturduğu söylendiğinde, şöyle cevap vermiş: *“Biliyorum. Ama kasabadaki tek oyun bu”.*

Şunu da ekleyelim: Kendi mesleği, üç kâğıttı. O, masada oturan ama hilenin nasıl yapıldığını herkesten iyi bilen adamdı. Yine de oturdu.

Küresel ekonomi, kasabadaki tek oyundur.

Herkes hileden şikâyet eder, herkes masada kalır. Peki bu işler, gerçekte nasıl dönüyor? Kâğıdı tutan el ile silahı tutan el arasındaki fark giderek silikleşiyorsa, bilmek ile ateş etmek arasında ne kalıyor?

Masayı bırakalım. Metaforu değil. Çünkü şimdi kitabın adındaki iki kelimeye gelmemiz gerekiyor. Ekonomik istihbarat.

Bu ifadeyi duyan çoğu insan, üç şeyden birini düşünür. Ya rakip şirketin fiyat listesini veya üretim bilgisini çalan bir casusu. Ya piyasa raporu hazırlayan bir analisti. Ya da adını koyamadığı büyük bir komployu.

Üçü de değil.

Casusluk bir yöntemdir ve çoğu zaman suçtur. Piyasa analizi, satın alınabilen bir hizmettir. Komplo ise açıklayamadığımız gizemli şeylere verdiğimiz isimdir. Ekonomik istihbarat, bunların hiçbirisi değildir. O, bir kapasitedir: *Görebilme, zamanında adlandırabilme, gördüğünü karara çevirebilme kapasitesi.*

Bir karşılaştırma daha yapayım. En çok bu karıştırılıyor.

Askerî istihbarat, zor iştir. Ama bir kolaylığı vardır: Düşman, eninde sonunda kendini ilan eder. Tank sınıra yığılır. Birlik hareket eder. Bir an vardır örneğin: “Saldırı saat dörtte başladı” denir. Bir fail, bir hedef, bir de zamanlama.

Ekonomide bunların hiçbirisi yoktur: Ekonomik saldırının tankı olmaz, sözleşmesi olur. Sınırı gizlice geçmez, gümrükten usulüne uygun geçer. Bir anı yoktur; bir on yılı, hatta yüzyılı vardır. Ve en can sıkıcı tarafı şudur: Çoğu zaman tamamen yasaldir. Kanıt, saklanmaz; beyan edilir, kaydedilir, hatta denetlenir. Sen dosyaya bakarsın, dosya sana bakar, ikiniz de bir şey görmezsiniz.

Askerî istihbaratın en büyük başarısızlığı, baskına uğramaktır. Ekonomik istihbaratınki ise baskına uğradığını hiç fark etmemektir. Birincisinde alarm, geç çalar. İkincisinde alarm, hiç çalmaz çünkü o sesi çıkaracak zil, takılmamıştır. Üstelik bazen saldırı da yoktur; yalnızca kötü tasarlanmış bir sistem vardır.

Zili taktığınızı varsayalım. İşin asıl can sıkıcı tarafı orada başlıyor.

Askerî istihbaratta uyarı, savunmayı mümkün kılar. Ekonomide ise uyarının kendisi, bir olaydır. Bir bankanın kırılğan olduğunu söylersiniz; banka kırılğanlığından değil, sizin cümlenizden batır. Bir yaptırım hazırlığı sızır; hedef, önden pozisyon alır ve yaptırım, daha yürürlüğe girmeden etkisiz kalır.

Yani bu işte analist, birkaç kez kaybedebilir: *Göremezse kaybeder. Gördüğünü söylerse, bazen tam da doğru söylediği için kaybeder.*

Bu, hatanın paradoksu değildir. İsabetin paradoksudur.

Askerî istihbarat, düşman arar. Ekonomik istihbarat, düşman arayamaz. Aramaya kalkarsa iki yoldan birine sapar: Ya hiçbir şey bulamayıp susar ya da bulamadığı faili, kendisi icat eder. İkincisinin adı istihbarat değildir. Komplo teorisidir.

İşte bu yüzden ekonomik istihbaratın sorusu, baştan başkadır.

Size, o sorunun dört parçasını peşinen söyleyeceğiz. Kitap boyunca tekrar tekrar duyacaksınız. Sürpriz olmasın diye kartlarımızı şimdi açıyoruz.

Bir. Fail aramayı bırakacağız. Kim yaptı değil, şunu soracağız: Hangi mekanizma çalıştı, kim bundan fayda gördü, kim engelleyebilirdi de engellemedi. Bu üç soru, cevapsız kalan “*kim yaptı?*”nın yerine geçebilecek tek dürüst set olacaktır. Kitabı, komplo dilinden koruyan emniyet supabı gibi düşünelim.

İki. İktisat, bilgi asimetrisini bir arıza sayar; düzeltilmesi gereken bir kusur gibi. Oysa asimetri, çoğu zaman kusur değil, bir üründür. Birileri, onu üretir. Birileri, korur. Birileri, ondan beslenir. Masada kimin ne bildiğinin eşitsiz olması, oyunun bozulması anlamı taşımaz: Oyunun kendisidir. Sözün özü; bilgi asimetrisi, yalnızca piyasanın maruz kaldığı bir durum değildir. Bazı asimet-riler, kendiliğinden doğar. Bazıları, kurumlar tarafından korunur, bazıları ise stratejik olarak üretilir.

Üç. Görülmeyen, yok olmuş değildir. Bu ayrım, kitabın en çok çalışacak kavramı olacak: *Kayıt dışı ile kontrol dışı aynı şey değildir.* Kayıt dışılık bir görünürlük/kaydedilebilirlik problemidir. Kontrol dışılık ise müdahale ve seçenek kapasitesi problemidir. Kayıt dışı, gördüğün anda geri alabileceğin bir güçsüzlüktür. Kontrol dışı, gördüğünde bile geri alamayacağın bir kayıptır. Devletler, birincisini konuşmayı sever. İkincisini fark ettiklerinde iş, çoktan bitmiştir.

Dört. Ölçmeden önce tanımlamak gelir. Bir şeyi ölçebilmek için önce ona, bir ad vermek gerekir. Adı koyan yani tanımlayan, ölçümün sonucunu da koymuştur. Çünkü hangi sonuçların ölçülebilir ve görünür olacağını belirler Hangi işlemin “yatırım”,

hangisinin “risk”, hangisinin “kaçak” sayıldığına karar veren taraf, daha hiçbir şey ölçülmeden kazanmıştır. Hukuk bu yüzden kitabın arka planı değil, sahnesidir.

Dördü de tek bir yere çıkıyor. Ama kitabın adı, burada bitmiyor.

İkinci yarısı şudur. Görmek, tek başına bir marifet değildir. Neyi koruduğunuzu bilmiyorsanız gördüğünüz şey, yalnızca manzaradır. Güvenlik, korunacak değerın adının konmasıyla başlar. Ve o adı koyan taraf, neyin tehdit sayılacağına çoktan karar vermiştir. Yani güvenlik, bu kitapta ayrı bir konu değil. Aynı cümleinin ikinci yarısı. Şimdi cümleyi çıplak haliyle söyleyeceğiz. Bir daha bu kadar kuru söylemeyeceğiz:

Ekonomik güç, kaynağa sahip olmakla değil; ekonomik alanda neyin bilinebilir, neyin kaydedilebilir ve neyin adlandırılabilir olduğuna kimin karar verdiğiyle kurulur. İşte buna bilgi rejimi denir. İstihbaratın çalıştığı zemin de burasıdır.

Bu, alışılmış anlatının biraz dışında duruyor. Jeoekonomi bize, yıllardır akışı kesme gücünü anlattı: Yaptırım, ambargo, boğaz noktası, kritik girdi, kesilen kablo, kapatılan liman. Hepsi doğru. Hepsi eksik. Çünkü bir akışı kesebilmek için önce onu, görebilmek gerekir. Kesme gücü çok çalışıldı. Görme gücü ise kenarda kaldı. Bu kitap, daha ziyade görme gücü üzerine.

Bir şey daha söyleyelim, çünkü bu kitabın nereden yazıldığını bilmeniz gerekiyor.

Bu meseleyi anlatan kitapların çoğu iki koltuktan yazılır. Ya silahlı belinde taşıyanın koltuğundan — kimi zorlayacağını, hangi musluğu kapatacağını, hangi kaydı kime açacağını anlatır. Ya da silahın hedefindeki koltuğundan ki o da ne kaybettiğini sayar.

Üçüncü bir koltuk var ve neredeyse boş. Masanın ortasında oturan. İki tarafla da iş yapan, iki tarafın da kuralına tâbi olan, ikisinin de bir sonraki hamlesini, önceden okumak zorunda olan taraf. Onun salt kendi eline bakması yetmez; iki eli birden izlemek zorundadır.

Bu kulağa bir zayıflık gibi geliyor. Öyle değil. Elini oynayan oyuncu, kendi kâğıdını bilir. Masanın ortasındaki oyuncu ise masayı bilir. Kimin ne zaman terlediğini, kimin hangi elde bahsi yükselttiğini, kimin blöfü hangi noktada tuttuğunu bilir. Zorlamak zorunda olmayan taraf, izlemek zorundadır. *Ve izlemek zorunda olan, zamanla daba iyi görmeye başlar. Tanıdık bir ülke profili!*

Bu kitap, o koltuktan yazıldı. Sadece bir devletin koltuğu değil bu; bir konumun koltuğu. Aynı yerde bir orta ölçekli ekonomi de oturur, bir aracı banka da bir tedarik zincirinin ortasındaki firma da. Hepsi aynı şeyi yapmak zorundadır: *İki tarafa birden bakmak.*

Alanın literatürü kesme gücünü çok çalıştı. Görme gücünü, çoğunlukla görmek zorunda olmayanlar yazdığı için, neredeyse hiç. Ve evet, masaya döneceğiz. Bir kez değil, birkaç kez. Ama artık dört köşeli bir soruyla oturacağız oraya.

Neyi bildiğimizi biliyor muyuz? Neyi bilmediğimizi biliyor muyuz? Neyi bildiğimizin farkında değiliz? Ve neyi bilmediğimizi hiç bilmiyoruz?

Bu dörtlüyü çoğu insan, bir savunma bakanının ağzından duydu. Donald Rumsfeld, 2002, bir basın toplantısı. Bilinen bilinmeyenler, bilinmeyen bilinmeyenler. Söz oradan dünyaya yayıldı ve adamın üstüne yapıştı.

Bir ayrıntı var ama. Bakan, dördünden üçünü saydı. Saymadığı, *“bildiğimizi bilmediğimizi”* şeylerdi. Bir savunma bakanının tam da o köşeyi atlaması, tesadüf olmayabilir.

Bunu ilk fark eden biz değiliz. Bir filozof, Slavoj Žižek, Ebu Garib fotoğrafları ortaya çıktıktan sonra yazdı ve eksik köşeye bir ad verdi: *İnkâr ettiğimizi, bilmezden geldiğimizi, kendimize dahi itiraf etmediğimizi bilgi.* Bakanın, asıl tehlike diye işaret ettiği yerde değildi tehlike. Saymadığı kutudaydı.

Üstelik dört kutulu düşünmenin kendisi, yarım asır daha eskidir. 1955'te, Los Angeles'ta bir grup çalışması laboratuvarında, iki psikolog, insanın kendine ve başkalarına görünen yüzlerini dört kutuya böldü. Modele adını kendi adlarından verdiler. Tam adlarından değil, kısaltılmışlarından: Joe ile Harry. İlk yayınlarda

büyük H ile yazılıyordu: JoHari. Sonra harfler birbirine yapıştı, kelime, yabancı bir dilden gelmiş gibi durmaya başladı. Öyle de sanıldı.

Fark ettiniz mi? Aynı hikâye, üç kat birden. Bir cümlemin sahibi belirsizdir; kovboya yapışır. Bir şema, iki psikoloğundur; bir bakanın üstüne yapışır. Bir eleştiri, bir filozofundur; o da sahipsiz dolaşır. Canada Bill'den beri değişen bir şey yok.

Biz, o dördüncü köşeyi biraz başka türlü kullanacağız. Žižek'inki ahlaki bir köşedir: *Bilmezden gelmek*. Bizimki ise daha kurumsal bir köşe. Bilgi, sistemin içinde vardır. Kimse, onu saklamaz ama karar verecek olana da tam olarak ulaşmaz. Banka bilir, düzenleyici bilmez. Kimse yalan söylemez. Bilgi, sadece yolda kaybolur.

Dörtlüyü, bir eşkenar dörtgen biçiminde çiziyoruz ve kitap boyunca öyle kullanacağız.

İlk üç köşe yönetilebilir. Devletler dördüncüsünden çöker.

Bir borcumuz var, ödeyelim.

Bu kitabın bir “ablası” var: *İstihbaratın Düşünsel Platformu: Dördüncü Duvarı Yıkamak*. O kitap, istihbaratı bir teknik olarak değil, bir düşünme biçimi ve kavrayış modeli olarak ele almak için yazıldı. Perdeyi kaldırıp “*Bakın, burada bir gizem yok, bir zihin var*” demek için.

Bu kitap, onun ikinci cildi değil. Serinin bir parçası da değil. Yanında duran, kendi ayakları üzerinde başka bir hat. Ablayı okumadıysanız çok şey kaybetmezsiniz. Okuduysanız bazı cümleler ve hatta kavramlar, size ziyadesiyle tanıdık gelecek ve göz kırpacak, o kadar.

Aradaki iş bölümü basit. Orada, bir mercek anlatıldı. Burada merceğin baktığı şeyi, o kitapta kurduğumuz düşünce modeli ile anlatacağız: *Postmodern hermenötik*.

Ama bir şey daha değişti: Yıkılacak duvarın yeri. Yani ekonomi. Orada duvar, istihbarat ile okur arasındaydı. Hatta istihbarat ile istihbaratçı arasında... Burada, sizinle cüzdanınız arasında.

Şöyle düşünün. Bu sabah, bir şey satın aldınız. Mesela kahve. Kart okuttunuz, belki nakit uzattınız, üstünü aldınız. Otuz saniye sürdü. O otuz saniyede; bir fiyat, bir kuru taşıdı. Bir kur, bir borcu taşıdı. Bir borç, bir bağımlılığı taşıdı ve o bağımlılık, adını hiç duymadığınız bir odada alınmış bir kararı taşıdı.

Siz, sadece kahve aldınız.

Bu kitap, o kahvenin taşıdığı şeyleri okumak üzerine yazıldı.

Bir de şu var. Kitabın adına dikkat ettiniz mi? Altıpatlarda, altı hazne vardır. Bu kitapta da altı hazne var. Bunlar, bölüm sayısı tutsun diye seçilmedi. Ekonomik istihbaratın işi üzerine çalışıldı:

Görmek.
Adlandırmak.
Ölçmek.
Kullanmak.
Uyarmak.
Gizle(n)mek.

Her hazne, sırasıyla ateşlenecek. Ama silahın o parçası, bir sıra değildir, bir tekerdir. Altıncıdan sonra birinciye döner. Türkçede adı da zaten oradan gelir: *Çark*.

Şimdi asıl meseleye geelim. Bu altı hazne, birbirinden duvarla ayrılmış odalar da değildir. Ve her birinde, aynı kural işler: Yasaklamak, kaba yoldur. İnce yol; *yasağı, gereksiz kılmaktır*.

Bir şeyi saklayabilirsiniz. Daha etkili bir yol var: *Onu, hiç aranmayan bir şey hâline getirmek*. Aranmayan, saklanmasa da görülmez. Bir veriyi yayımlamayabilirsiniz. Daha incelikli olan, onu yayımlayıp, anlam taşımayacağı bir kategoriye yerleştirmektir. Bilgi göz önündedir, ama yanlış raftadır. Yanlış bir ad, kilitli kapıdan daha iyi iş görür. Bir rakamı değiştirebilirsiniz. Daha kalıcı bir güç, hangi şeylerin rakama dönüşeceğini belirlemektir. *Ölçüye girmeyen, karşılaştırmaya da giremez*.

Bir kararı engelleyebilirsiniz. Daha incelikli olan, karar vericinin önündeki seçenek kümesini baştan daraltmaktır. Seçilmeyen seçenek, bazen reddedilmiş değildir; hiç masaya gelmemiştir.

Bir alarmı susturabilirsiniz. Bundan güçlüsü; zilin, hangi eşiği geçtiğinde çalacağına karar vermektir. Eşiği yeterince yukarı koyarsanız hiçbir şeyi gizlemeniz gerekmez. Sistem, kendi sessizliğini üretir.

Ve bir bilgiyi, saklamak zorunda kalmadan onu görünmez kılabilirsiniz: Aşırı veriyle çevreleyerek, geciktirerek, parçalayarak, farklı kurumların kayıtlarına dağıtarak. Bilgi vardır. Erişilebilir bile olabilir. Ama birlikte görülemez ve anlamlı hâle gelemmez.

Altıncıyı okurken ilk beşi hatırlayın. Gizle(n)mek, ayrı bir iş değildir; ötekilerin her birinin içinde çalışabilen bir iştir. Haznenin altıncısı, öbür beşinin gölgesidir.

Çünkü güç, bir hazneden ötekine sızar. Neyi gördüğünüz, ona ne ad vereceğinizi belirler. Ne ad verdiğiniz, neyi ölçeceğinizi. Neyi ölçtüğünüz, neyi kullanabileceğinizi. Neyi kullandığınız, ne zaman uyarılacağınızı. Ve bunların hepsi birlikte, neyin görünür neyin gizli kalacağını. Çark, burada kapanır. Sonra başa döner.

Kâğıtlar dağıtıldı. Elinizde dört as var. Karşındakinin belinde bir altıpatlar var ve siz, onu görmüyorsunuz. Görmediğiniz sürece, kendi elinize bakarak oynamaya devam edeceksiniz, hem de gayet iyi oynayarak. Ve evet, hileli olduğunu biliyoruz. *Ama kasa-badaki tek oyun, şimdilik bu.*

BİRİNCİ HAZNE: GÖRMEK

“İnanılması ne kadar imkânsız olursa olsun; ütöpik, distöpik, absürt, sarkastik, esrik, tekinsiz... Hülasa tüm “İmkânsız Öyküler”, aslında gerçektir. Ana kütleyi saran halka gibi dönerler. Gerçekliği; dayanılabilir, anlaşılabilir ve kavranabilir bir boyutta aktarırlar.

Taşa Kazınan Defter

Bir adam, büyük bir taşın önünde çalışıyor. Taşa, sayılar ve harfler kazıyor. Taştan bir deftere, kayıt işliyor. Bir sahne düşleyelim. Yaşanmış ve yüzyıllardır, farklı formlarda yaşanmakta olan.

Bir dakika duralım: Taşa yaklaşımadan önce haritayı, bir an açmamız gerekiyor. Yoksa birazdan göreceğimiz rakamlar, eski bir muhasebe defterinden ibaret kalabilir.

Çok eskilere dönelim. MÖ. 5. yüzyıl kadar eskilerde, bugünün izlerini arayalım.

Pers Savaşlarının ardından, MÖ 478/7 dolaylarında Ege'deki birçok Yunan şehir devleti, yeni bir ittifakta toplandı: *Delos Birliği*. Amaç, Pers tehdidine karşı ortak savunmayı sürdürmektir. Lider, Atina'ydı ve üyeler; bu ortak güce, gemiyle ya da para ile katkıda bulunuyordu. Para verenlerin ödediği bu katkının adı phorostu. Başlangıçta “*ortak bir güvenlik düzeninin finansmanı*” olan bu sistem, yıllar geçtikçe başka bir şeye dönüşmeye başladı. Gemi verenlerin sayısı azalırken, para ödeyenlerin sayısı arttı. Parayı toplayan, donanmayı işleten ve giderek kuralları belirleyen taraf ise Atina oldu¹.

Bugüne doğru tanıdık geldi mi? Ortak güvenliğin kim tarafından, ne kadar finanse edileceği; katkının, yük mü yoksa nüfuz mu ürettiği ve başat aktörün taahhüdünün, bütün düzeni nasıl etkilediği, bugün de ittifak siyasetinin en hassas meselelerinden biri. Araçlar değişiyor lakin hesabın siyaseti pek değişmiyor.

Birazdan önünde duracağımız taş, tam olarak bu dönüşümün ortasına aittir.

MÖ 454/3'te, büyük Peloponnesos Savaşı henüz başlamamıştı; onun için MÖ 431'i beklemek gerekecekti. Ama Yunan dünyası, huzurlu da değildi. Atina ile Peloponnesos güçleri arasında bugün, Birinci Peloponnesos Savaşı dediğimiz çatışmalar sürüyor; Atina'nın denizde ve karada genişleyen gücü, çevresindeki dengeleri değiştiriyordu. Delos hazinesinin aynı yıllarda

Atina'ya taşınması, işte bu nedenle yalnızca muhasebe tarihinin küçük bir ayrıntısı değildir. Bir ittifakın merkezinin nerede olduğunu da gösteren siyasal bir işarettir.²

Merkez olmak, yalnızca ayrıcalık değildir. Akışların, yükümlülüklerin ve beklentilerin üzerinden geçtiği yerde durmak, daha fazla güç kadar, daha fazla maliyet ve görünürlük de üretir. Bunu akılda tutalım lütfen. Çünkü kitabın çok ilerisinde bir yerde, bir devleti, “hub” olarak niteleyeceğiz. Ve hub olmanın, aslında ne demek olduğunu çözmeye çalışacağız.

Savaşa dönersek: Yirmi yılı aşkın süre sonra patlayan büyük savaş, yalnızca bu haraçlara bağlamak da yanlış olur. Thukydides, savaşın görünen anlaşmazlıklarının gerisinde daha derin bir neden söyler: *Atina'nın artan gücü ve bu gücün Sparta'da yarattığı korku*³. Korfu, Potidaia ve Megara gibi krizler, kıvılcımı taşıdı fakat yanıcı madde, çok daha önce birikmişti.

İşte şimdi bakacağımız rakamlar, o birikimin sessiz tarafıdır.

Henüz Melos'taki çıplak güç dili yoktur. Ordular, büyük savaş için karşı karşıya gelmemiştir. Önümüzde, yalnızca kent isimleri, sütunlar ve sayılar vardır.

Fakat bazen bir güç düzeni, silah sesinden çok önce, defter tutmaya başlar.

Bir adam, taşın önünde çalışıyor.

Onu, tam olarak nereye koymamız gerektiğini bilmiyoruz. Taşın Akropolis'e dikildiğini biliyoruz fakat ustanın onu, hangi noktada işlediğini gösteren bir kayıt yok. Sahnenin dekorunu uyduramayalım. Yıl MÖ 454/3. Yer Atina. Adamın önünde, Pentelik mermerinden olağanüstü büyük bir blok var. Keskinin ucunda bir şehir adı beliriyor, ardından bir sayı. Sonra başka bir şehir, başka bir sayı. Sütunlar aşağı doğru uzuyor.⁴

Kazıdığı şey, bir zafer anlatısı değil. Bir kralın adı, bir savaşın hikâyesi ya da tanrılara yazılmış bir övgü de değil. Gerçi taş, tanrıçaya ait ama üzerindeki dil, şaşırtıcı derecede dünyevi. İsimler ve rakamlar var.

Taş ustasının, bu satırların neye dönüşeceğini bilip bilmediğini bilmiyoruz. Bildiğimiz şey, ustanın elinden çıkan kaydın, yaklaşık iki buçuk binyıl sonra Atina'nın kurduğu imparatorluk düzenini okumak için elimizdeki en önemli mali izlerden biri olacağıdır.

Şimdi rakamlara bakalım, çünkü asıl mesele orada. Bunlar, müttefik kentlerin Atina'ya ödediği haracın kendisi değil. Onun altmışta biri.

Delos Birliği'nin üyeleri, ortak savaş yükümlülüğünü başlangıçta gemi ya da para sağlayarak yerine getiriyordu demiştik. Zamanla nakdi haraç, yani phoros, sistemin ağırlık merkezine yerleşti. Hazine, önce Delos'taydı; MÖ 454/3'te, Atina'ya taşındı. O tarihten itibaren tahsil edilen haracın “*her talenti başına bir mina*”, yani altmışta biri, Athena'ya aparchē adı verilen adak payı olarak ayrıldı. Bu paylar, kent kent hesaplandı ve Akropolis'teki taşlara kazındı.⁵ Bu taş, *Lapis Primus* dendi.

Bu yüzden bugün alışkanlıkla “*Atina Haraç Listeleri*” diye andığımız kayıtların adı, ilk bakışta yanıltıcıdır. Taş, tam haraç tutarlarını değil, o tutarlardan, Athena'ya ayrılan altmışta birlik paylarını gösterir. Delos'taki önceki evreden ise bu tür yazılı kayıtlar bize ulaşmamıştır.⁶

Buradan iki sonuç çıkarabiliriz ve ikisi de bu kitabın konusu.

Birincisi; karşımızdaki şey, yalnızca bir muhasebe defteri değildir. İkincisi; aynı taş üzerinde, birkaç farklı düzen birden çalışır: (1) Kutsal pay, kayda geçirilir. (2) Kamu malının hesabı, görünür hâle gelir. (3) Kentler ve rakamlar, yan yana dizilir. (4) Bütün bunlar, Akropolis'in üzerinde, sıradan bir arşiv belgesinin sahip olamayacağı ölçekte sergilenir. *Lapis Primus*, yalnızca bir ödeme kaydı değil, Atina'nın servet ve otoritesini, sayı üzerinden gösteren bir anıttır.

Dolayısıyla görünürlüğü burada, yalnızca dinî yükümlülüğün kazara ürettiği bir yan ürün sayamayız. Daha ilginç bir şey oluyor: Mâli idare, kutsal yükümlülük, hesap verme ve siyasal temsil, aynı kayıt düzeninde birbirine ekleniyor.

İkinci sonuç daha rahatsız edicidir. Bugün Atina'nın imparatorluk maliyesine ilişkin bildiklerimizin bir bölümünü, taşa gördüğümüz tutarları altmışla çarparak yeniden kuruyoruz. Matematik basit: Kaydedilen pay, altmışta bir ise karşılık geldiği toplam phoros, teorik olarak onun altmış katıdır.

Fakat veri o kadar basit değildir. Çünkü taş kırık.

Lapis Primus bugün, yüzlerce parçanın bir araya getirilmesiyle okunuyor. Parçaların yerleştirilmesi, eksik harf ve rakamların tamamlanması, bazı listelerin kronolojisi ve kimi restorasyonlar, uzun bir epigrafik tartışmanın konusu oldu; rekonstrüksiyonun bazı bölümleri hâlâ ihtiyatla karşılanıyor.⁷

Altmışla çarptığımız şey, doğanın bize bıraktığı saf bir sayı değil. Önce Atinalıların, *hangi bilgiyi kaydetmeyi seçtiği* var. Sonra kırılmış taşın, modern çağda yeniden kurulması. En sonunda bizim, o kayıttan çıkardığımız tarihsel sonuç.

Üç ayrı işlem, aynı rakamın üzerinde duruyor.

Kayıt, bilgiyi seçiyor. Rekonstrüksiyon, bilgiyi tamamlıyor. Yorum ona, anlam veriyor.

Bir bilgi rejimi kitabına başlamak için bundan daha uygun bir taş bulmak zor. Günümüzün modern ekonomik ve finansal mimarisinde de ana yapının pek değiştiği söylenemez. Araçlar, elbette daha sofistike ve karmaşık ama süreç, neredeyse aynıdır.

Şimdi o taşın, neden dikkat çekici olduğuna başka bir yönden bakalım. Atina, kayıt tutmayı icat etmedi. Böyle bir iddia, tarihin yönünü de tersine çevirir. Mezopotamya'da dördüncü binyılın sonunda sayı ve işaret sistemleri; yerel ekonomilerin idaresini, emek

ve malların dağıtımını izlemek için kullanılıyordu. MÖ 500 dolaylarındaki Persepolis Tahkimat Arşivi ise on binlerce tablet ve parçadan oluşan, depolama ve gıda dağıtımından idari hareketlere kadar uzanan bütün bir bilgi sisteminin kalıntılarını içeriyordu.⁸

Dolayısıyla Atina'nın farkı, kayıt tutması değildir. Kayıt, yeni değildi. Yeni olan, defterin kapağının açılmasıydı. Burada bizi ilgilendiren, belirli bir mâli ve dinî kaydın, anıtsal bir kamusal yüzeye çıkarılmasıdır. Yani *açık kaynak* haline getirmek.

Buradan “Doğu kapalıydı, Batı açıldı” gibi rahat bir medeniyet hikâyesine geçemeyiz. Böyle bir ayrım, tarihsel olarak savunulamaz. Yakın Doğu'nun kamusal anıtları da vardı; Yunan dünyasının kapalı idari kayıtları da. Daha dar fakat daha kullanışlı bir ayrım yapabiliriz: *Bir bilgiyi kaydetmek ile onu, belirli bir topluluğun görebileceği biçimde yayımlamak, aynı işlem değildir.*

Lapis Primus, bu farkı, taşa dönüştürür.

Üstelik burada küçük fakat önemli bir ayrım daha var. *Görünürlük ile okunabilirlik aynı şey değildir.* Bir kaydın kamusal alanda durması, her satırının herkes tarafından aynı kolaylıkla okunabileceği anlamına gelmez. Lapis Primus, birkaç metre yüksekliğindeydi. Özellikle göz hizasındaki bölümlerde, adlar ve rakamlardan oluşan düzen, rahatça izlenebiliyordu. Ama anıt yükseldikçe, okunabilirliği de azalıyordu. Bununla birlikte insanın, her rakamı çözmesine de gerek yoktu. Taşın kendisi, sağlam bir cümle kuruyordu: “*Burada sayım vardır, sayılan kentler vardır ve bütün bu hesabı, bir araya getiren bir merkez vardır.*” Yani taş, okunan ve okunamayan kısımları ile bir düzeni ve o düzeni elinde tutan bir merkezî otoriteyi işaret ediyordu.

Scott'ın, modern devletin dünyayı yönetilebilir hâle getirme biçimlerini açıklarken kullandığı “*legibility*”, yani okunabilirlik fikrinin çok eski bir akrabasını işte burada görüyoruz. Karmaşık ve dağınık gerçeklik, karşılaştırılabilir satırlara dönüştürülmüştür. Scott'ın dünyasında bu işlem; vergi, kadastro, nüfus sayımı ve standart ölçüler üzerinden geliyordu.⁹ Çıkış noktası neydi?

Devlet; karmaşık toplumsal gerçekliği, sınıflandırma ve standartlaştırma yoluyla okunabilir ve müdahale edilebilir hâle getiriyordu. Bu tür şemalar yani tasnifler, devlet gücüyle birleştiğinde yalnızca gerçekliği tarif etmekle kalmayıp gerçekliği, yeniden biçimlendirebiliyordu.

Burada araç, mermerdir. Mantık bütünüyle aynı değildir fakat benzer soru çoktan ortaya çıkmıştır: *Bir merkez (Varsayalım devlet), çevresindeki çeşitliliği, hangi biçime sokarsa onu, tek bakışta karşılaştırabilir bir forma getirir?*

Karşılaştırma önemlidir. Çünkü bir sayıyı tek başına yayımlamakla yüzlerce sayıyı, yan yana yayımlamak aynı şey değildir. İkinci durumda, yalnızca bilgi vermiş olmazsınız; farkları da görünür kılarırsınız. Bir ödeme, diğerinin yanına gelir. Büyük olan, küçüğün; eksik olan, tamın yanında durur. Okuyan, artık sadece kendi hesabını değil, başkasının hesabını da görebilir.

Açık defter, bu yüzden salt şeffaflık üretmez: *Kıyaslama da üretir.* Kıyaslama ise rıza da doğurabilir, itiraz da. Ama her iki durumda da daha önce dağınık duran bir fark, artık görünür hâle gelmiştir. Tıpkı bir ormanda dağınık halde ama birlikte yaşayan ağaçları; köknar, çam, meşe veya selvi şeklinde ayırmak gibi. Ya da soyadlarımız, kadastro kayıtlarımız ya da vergi numaralarımız gibi. Toplama, sınıflandırma, karşılaştırma ve elbette kıyaslama. Sonuç mu? Sadece *okunabilir hâle getirme değil, aynı zamanda görülebilir kalma.*

Bunu aklımızda tutalım. Görme deyince akla, ilk olarak istihbarat gelir: Belli belirsiz bir çift gözün, sizi sürekli izlemesi ve kaydetmesi gibi. Halbuki stratejik görme kapasitesini kuran altyapının üzerinde her zaman “istihbarat” yazmaz. Önce kayıt vardır.

Örneğin biz; sadece bir vergi sistemi, finansal işlem ya da kadastro yapısı deriz ama o, kayıt üretir. Muhasebe üretir. Denetim üretir. Hukuk üretir. Bazen, burada olduğu gibi, bir tanrıçaya ayrılan payı bile üretir. Başka bir amaç için kurulmuş kayıt düzeni, daha sonra bambaşka sorulara cevap verebilecek bir *görme*

kapasitesine dönüşür. İstihbarat, kayıtların anlamlandırılması işlemdir. Ve bu nedenle bir çeşit kapasitedir.

Ekonominin, askerî alandan ayrıldığı yerlerden biri de burasıdır. Askerî bilgi, çoğu zaman saklanarak değer kazanır. *Ekonomik faaliyet ise işledikçe iz bırakır*. Vergi, ödeme, sözleşme, mülkiyet, borç ve muhasebe. Bunların hepsi, birer kayıt üretir.

Bu kayıtların, kim tarafından görülebileceği ise başka bir meseledir. Kayıtların standartlaştırılması ve belli merkezlerde toplanması; veriyi, sadece tasnif etmez. O veriyi bir arada tutan göz için bir *görme üstünlüğü*nü de sağlar.

Akropolis'teki taş bize, şunu hatırlatıyor: Ekonomik görünürlük yeni değildir ve onu *kamusallaştırmak* da çok eski bir siyasal tercihtir.

Bu meselenin modern hukukta ilginç bir yankısı var. Avrupa Birliği, 2018'de kabul ettiği Beşinci Kara Para Aklamayla Mücadele Direktifi ile şirketlerin gerçek faydalanıcılarına ilişkin sicillerdeki temel bilgileri, “genel kamunun herhangi bir üyesine” açtı. Önceki düzenlemede bulunan meşru menfaat şartı, böylece kaldırıldı.

Dört yıl sonra yön değişti. Avrupa Birliği Adalet Divanı, 22 Kasım 2022'de verdiği WM ve Sovim kararında, gerçek faydalanıcı bilgilerinin genel kamuya bu biçimde açılmasını, özel hayat ve kişisel verilerin korunmasına ilişkin temel haklar bakımından ölçüsüz buldu ve ilgili hükmü geçersiz saydı.¹⁰

MÖ 454/3 ile 2022 arasında yaklaşık iki bin dört yüz yetmiş beş yıl var. Elbette aynı tartışmadan söz etmiyoruz. Atina'nın haraç sistemiyle modern şirketlerin gerçek faydalanıcı sicilleri aynı hukuki, siyasi ya da ahlaki dünyaya ait değil. Analojiyi bu noktadan öteye zorlamak, benzerliği açıklama yerine, kullanmak olur.

Ama soru tanıdık: *Bir kayıt, nasıl üretilir ve üretildiğinde onu, kim görebilir?*

Atina'nın cevabı, bir dönemde mermerdi. Avrupa Birliği'nin cevabı ise 2018'de genel kamu, 2022'de artık aynı biçimde genel

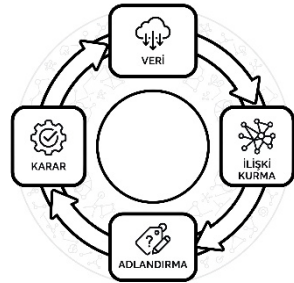
kamu değildi. Teknoloji değışti, hukuk değışti, korunacak değeri değışti. Görünürlük kararı değışebildi.

Demek ki bir bilgiyi kaydetmek başka, onu görünür kılmak başka bir karardır. Ama burada küçük bir paradoks var ve ileride yeniden karşımıza çıkacak: Ekonomi, çalışabilmek için iz bırakır. *Güç ise bazen, tam o izlerin nerede, nasıl ve kime görüneceğine karar vermekte yatar.* Bu nedenle her ekonomik güç, ekonomik güvenlik üretmez. İstihbarat da gücün, güvenliğe dönüşmesini garanti etmez. Fakat sahip olunan gücün, hangi koşullarda güvenliğe dönüşebileceğini görmemizi sağlar. Çünkü kaydı görmek, tamamlamak ve doğru ilişkiler içinde yorumlamak gibi bir dizi mesleki melekeye sahiptir.

Güvenlik, ileride de okuyacağımız üzere, eski Yunan dünyasındaki ortak savunma düzenlerinde olduğu gibi; çok farklı tarafı, kaynağı ve yükümlülüğü aynı çarkta buluşturur. Askerî kapasite, doğal kaynaklar, insan faktörü, sermaye, üretim, bilgi... Bunların her biri, tek başına güçtür. Fakat birlikte çalışıp çalışmadıkları başka bir sorudur.

İstihbarat, bu çarkın motoru olmasa da dinamosudur. Sistemde zaten bulunan hareketi, karar verilebilir enerjiye çevirir. Kaynak yoksa gerektiğinde üretir. Ya da var olanı, kaynak hâline getirir. Bir maden yatağını, “kritik mineral”; bir limanı, “stratejik boğaz noktası”; sıradan işlem kayıtlarını, “bir finansal ağ haritası”; dağınık rakamları ise “bir ekonomik kapasite göstergesi” yapan şey, yalnızca onların fiziksel varlığı değildir. *Aralarında kurulan ilişki, onlara verilen ad ve o ilişkiye göre alınan karardır.*

İstihbarat bu anlamda, yalnızca gerçekliği keşfetmez; karar verilebilir bir gerçeklik de kurar: *Bazen ekonomik gerçeğin kendisini.*

Şekil 1.1: Ekonomik İstihbarat Ağ Döngüsü

Önümüzdeki taş, bunun çok eski bir örneğidir. Atina, müttefik kentlerin varlığını yaratmadı; onların gelirlerini de yaratmadı. Fakat kentleri ve ödedikleri payları, aynı yüzeyde yan yana getirerek başka bir şey üretti: *İttifakın karşılaştırılabilir bir mâli görüntüsünü*. Tek tek kentler, artık yalnız adlarıyla değil, yanlarında duran rakamlarla da görünüyordu. Kim ne ödüyor, kim eksiliyor, kim diğerine göre daha fazla yük taşıyor. Bunların hepsi, aynı bakış alanına girmişti.

Taş, yalnızca gerçeği kaydetmedi: *Gerçekliğin yönetilebilir biçimini de kurdu*. Ortak güvenlik adına yaratılmış bir sistem içinde tüm kayıtlar, belli bir tasnif mantığı ile işlendi ve görünür kılındı. Yani sınıflandırma ve standartlaştırma, kamu erişimine açıldı. Ancak bu durum, Delos Birliği'ndeki her ülkede değil, yalnızca Atina'da sergilendi. Yani *veri geçişinin en kritik boğaz noktasında*. Ekonomik açıdan bakarsak, her kentün bir veri izi vardı. Finansal açıdan bakarsak, kimin ne kadar fazla ya da eksik ödediği, bunların ne zaman artıp ne zaman azaldığı kaydedildi. Lapis Primus, modern finansal mimarinin teknik atası değildi. Ama finansal görünürlüğü, siyasal bir güce dönüştüren aynı yönetim mantığının taş a-zınınmış biçimiydi.

Athena'nın payı, antik dünyanın işlem üstverisiydi: Akışın kendisi değildi fakat akışın büyüklüğünü, kaynağını ve siyasal coğrafyasını ele veriyordu.

Bu anlamda taş, bir hesap defterinden fazlasıdır: *Kayıt tuttuğu için değil, kayıttan ilişki ve kapasite okunabildiği için istihbarat ürettiyordu*.

Kolektif güvenlik düzenlerinde mesele, bugün de daha az keskin değildir. Güvenliğin bir faturası vardır. İstihbarat ise bu faturanın yalnızca toplamını okumaz; hangi kalemin ne işe yaradığını, nerede eksildiğini, kimin yükü taşıdığını ve hangi bağımlılığın hangi anda kırılanağa dönüşeceğini anlamaya çalışır.

Ve burada daha kışkırtıcı bir cümle kurabiliriz:

İstihbarat, gizli bilgi için savaşır. Fakat savaşları, sadece gizli bilgiyle yönetmez. Bazen tam tersine, apaçık kamulaştırdığı bilgi üzerinden yönetir.

Hukuki anlamdaki mülkiyet devrinden söz etmiyoruz. “Kamulaştırmak” sözcüğünü burada bilerek iki anlamıyla kullanıyoruz: (1) Bilgiyi, kamunun görebileceği yere çıkarmak ve (2) aynı anda kamusal otoritenin işlem alanına sokmak. Akropolis'teki taş, ilkini yapıyordu: Adı ve rakamı, kentin görebileceği yere taşıyordu. Modern ekonomik güç ise ikisini birden yapabiliyor. Aslına bakarsanız hiçbir şeyi saklamıyor: Hem bilgiyi, açık kaynak halinde, herkesin erişimine açıyor hem de bu erişimi, devletlerin işlem alanına sokuyor. Böylece ekonomik açıdan izler bırakıp, aynı izlerden yaptırımlar üretiyor.

Bugün bir yaptırım listesini düşünün: ABD Hazine Bakanlığı'nın Yabancı Varlıklar Kontrol Ofisi (OFAC), yaptırım listelerini, kamuya açık ve işlenebilir veri hâlinde yayımlıyor. Özellikle SDN listesi; kişi, şirket, gemi ve diğer varlıkların kimliğini mümkün olduğunca açık ve tanınabilir biçimde duyuruyor.¹¹ Bunun nedeni basit: Listenin işe yaraması için bankaların, şirketlerin ve ödeme sistemlerinin, o adları ve kayıtları görmesi gerekiyor. Gördükleri andan itibaren ise yaptırım ve ceza, kendiliğinde doğuyor ve işletiliyor.

Demek ki çağdaş ekonomik savaşın mühimmatı, çoğu kez gizli dosya değildir: *Yayımlanmış listedir.*

Listenin gücü, saklanmasından değil; okunmasından gelir. Ne kadar çok banka, aracı kurum ve şirket onu görürse, ekonomik etkisi de bir o kadar genişler. Bilginin kamulaşması, böylece görünürlüğün tersine çevrildiği tuhaf bir mekanizma yaratır: *Bir şeyin bilgisini, herkesin görmesini sağlayarak onu, sistemin dışına itebilirsiniz.* Buna, *açık istibbaratın dışlama etkisi* diyelim ve ileride açalım.

Farrell ve Newman -ki ileride birkaç kez karşımıza çıkacaklar- ağ mantığı ile bunu açıklar: Onlara göre, küresel ekonomik ağların merkezindeki bazı düğümler; yani güvenlik, finans, üretim ve bilgi yapılarını kontrol eden merkezi aktörler, veriye sahip olup onu zaman zaman yayımlayarak, başkalarının seçenek kümelerini de belirler. Onlar, yalnızca daha fazla bilgi görmezler. Bir ağ yapısı

gibi, *ayrıcalıklı erişim hakları* kullanırlar. Ve bu görme yetilerini, diğer aktörler açısından, akışı kesme yetkisine de çevirebilirler.¹² Böylece görmek ile müdahale etmek arasındaki mesafe daralır.

Sözün özü; görmek, sadece bir ağın merkezindeki bilgi avantajı değildir. Aynı zamanda müdahale kapasitesinin de başlangıcıdır. Lapis Primus, kimsenin yolunu kesmiyordu ama Atina'ya, kimin ne ödediğini, kimin eksildiğini ve nerede bir sorun doğabileceğini aynı yüzeyde gösteriyordu. Önce görünürlük gelir. Kesme gücü, çoğu zaman onun ardından gelir. Taş defter, tek başına kimseyi zorlamaz ama kimin ne ödediğini bilen merkezin, kime ve nereye bakacağını ve ona ne yapacağını önceden belirlemesini sağlar. Kayıt tutulan yer ile o yerin müdahale etme gücü, aynı noktada buluşur.

Buraya bir çentik atalım. Farrell ve Newman'ın modelinde görünürlük, ağın biçiminden doğar: Merkezde duran aktör, ağdan gelip geçeni görür. Bu doğrudur fakat bir adım eksiktir. Merkezde duran; geçeni değil, *geçenin kaydını* görür. O kaydı ise merkezdeki aktör tutmaz; bankalar, denetçiler, muhasebeciler ve uyum birimleri tutar. *Yani bir ağın gözü, başkalarının doldurmak zorunda olduğu bir formdur.* Formu kimin yazdığı meselesi ise gariptir. Formu dolduran el, merkezdekinin görme kapasitesini de belirler. Çünkü merkezin gördüğü şey, boş kutulara yerleştirilmiş verilerdir. Kutulara ne yazılıyorsa, merkezdeki aktörün gözüne de o takılacaktır.

Lapis Primus'ta bu apaçıktı: Taş, haracı değil, adak payını gösteriyordu. Ağın merkezinde duran modern aktörün gördüğü şey de bir seçimin ürünüdür. Ancak bu kez seçimi yapan, çoğu zaman o aktör değildir.

Bir şey daha var, şimdilik askıda kalsın.

Görmek ile görünür olmak birbirini besleme: Çoğu zaman görünür olmak, görmenize engel olur.

MÖ 454'te mermer üzerinde yapılan şey, elbette OFAC yaptırımı değildi. Bu iki düzeni birbirine eşitlemek tarih yerine, karikatür olur. Fakat mekanizmada eski bir akrabalık var:

Önce kayıt, sonra görünürlük, sonra karşılaştırma, ardından karar.

Taşa yeniden bakalım. Taş kırık. Biz bugün onu, parçalarından yeniden kuruyoruz. Görme gücünü anlatmaya başladığımız ilk defterin kendisi bile bize, eksiksiz görünmüyor.

Şimdilik ilk başlık bu kadar: Görme gücü, gözle başlamaz. Kayıtlarla başlar. Kaydın neyi tuttuğu, nerede durduğu ve kime açıldığıyla. Yani defterle... *İstihbarattan önce kayıt vardır.*

Fakat bir deftere sahip olmak başka şeydir; o defterde neye bakacağınızı bilmek, başka.

İstihbarata açılan ince damar, tam burada başlıyor.

İstihbaratı Yanlış Yerde Aramak

İstihbarat, bir bilgi çeşidi midir?

Bakalım: İşlenmiş bilgi, kıymetli bilgi, saklı bilgi, üretilmiş bilgi, yanıltıcı bilgi, teknik bilgi... Bilginin milyon farklı formunda biri ya da hepsi. *Hayır, hiçbir.*

Bir sistematik düşünün. Buna, genellikle istihbarat çarkı denir. Kökeninde, özellikle askerî kullanım için verinin bir ihtiyaca göre toplanması, işlenmesi, değerlendirilmesi ve karar vericiye ulaştırılması fikri vardır. Şimdilik çarkın iyi çalışıp çalışmadığını bir kenara bırakalım. Yalnızca kelimelere odaklanalım.

Üç komut cümlesini art arda koyalım:

İstihbarat toplamak.

İstihbarat üretmek.

İstihbarat elde etmek.

Üçü de kulağa doğru geliyor. Birincisinde istihbarat, sanki dışarıda bulunan ve toplanabilen bir şey. İkincisinde, henüz yok; bir süreç sonunda üretiliyor. Üçüncüsünde ise ulaşılması gereken bir sonuç. Üstelik aynı sözcüğü, bir kurum için de kullanabiliyoruz: İstihbarat şunu değerlendirdi, istihbarat bunu öngöremedi, istihbarat harekete geçti.

Bir kavram, aynı terminoloji içinde kimi zaman *malzemenin*, kimi zaman *faaliyetin*, kimi zaman *ürünün*, kimi zaman da *örgütün* adı olabiliyorsa bir sorun var demektir. Sorun, bu kullanımların mutlaka yanlış olması değildir. Sorun, sınırların birbirine karışmasıdır.

Bir şey, *girdi-proses-çıkış* üçgeninde her yerde, aynı isimle anılıyorsa o zaman bilgi adına elimizi uzattığımız her şey, istihbarattır. Yani Klasik Agrell maksimi.¹

"If Everything Is Intelligence, Nothing Is Intelligence"

İsveçli istihbarat uzmanı Wilhelm Agrell'in maksimi, bunu özetler: Eğer her şey istihbaratsa, hiçbir şey istihbarat değildir.

Agrell bu cümleyi, 2002’de başlığa dönüştürdüğünde, yeni bir kelime oyunu icat etmiyordu. 1960’lar ve 1970’lerin kapalı istihbarat kültürüne yönelik daha eski bir uyarıyı hatırlatıyordu: *Her şey gizliyse hiçbir şey gizli değildir*. Kavramı, sınırsız genişletmenin onu güçlendirmedığını; aksine, özgül ağırlığını ortadan kaldırdığını söylüyordu. Bir kelime, her şeyi kapsadığında artık hiçbir şeyi, diğerinden ayıramayız.

Şimdi bu ayrımsal uyarıları, bilgi ile istihbarat arasındaki ilişkiye uzatabiliriz. Sorun, kelimenin çok şeyi kapsamaması değil, yanlış kategoride aranmasıdır. İstihbarat, bir bilgi olmadığı gibi, bir bilgi türü de değildir. *Bilgi türleri arasında aradığımız sürece bulamazsınız, çünkü orada değildir*.

“Gizli bilgi” diyerek bulamazsınız çünkü açık kaynaklardan üretilen istihbarat vardır. “İşlenmiş bilgi” diyerek bulamazsınız çünkü işlenmiş her bilgi, istihbarat değildir. “Karar için yararlı ve kıymetli bilgi” dediğinizde de fazla uzağa gidersiniz. Zira bir şirketin aylık satış raporu, bir hekimin laboratuvar sonucu ya da bir belediyenin trafik yoğunluğu tablosu, karar için yararlı olabilir ama bu özellik, onları kendiliğinden istihbarat yapmaz.

Gizlilik yetmez. İşlenmiş olmak yetmez. Değerli olmak yetmez. Karara yardımcı olmak bile tek başına yetmez. Demek ki elimizdeki nesnenin niteliğinden başka bir yere bakmamız gerekiyor: *Bilginin yapısal durumuna*.

Tam burada Susan Strange’ın kapısı açılıyor. Bir üretim yapısı; neyin üretileceğini, hangi araçlarla, kimin emeğiyle ve hangi şartlarda üretileceğini belirliyorsa, Strange’a göre bir *bilgi yapısı* da hangi bilginin keşfedileceğini, nasıl saklanacağını, kimin onu, hangi araçlarla, kime ve hangi koşullarda ileteceğini belirler.²

Dikkat edelim: Strange bize “bilgi nedir?” diye sormuyor. Soruyu değiştiriyor: *Bilgi, hangi düzen içinde var olur?* Bu küçük gibi görünen değişiklik, aslında nesneden çıkıp yapıya doğru giden bir sıçramadır.

Bir odada kilitli duran belgeyi düşünün. Belgenin içeriği önemlidir fakat burada esas olan, yalnızca içerik değildir. Belgeyi kimin

yazabildiği, kimin sakladığı, kimin görebildiği, kimden gizlendiği, hangi kanalla dolaştığı ve hangi otoritenin o belgeyi, “doğru bilgi” statüsüne yükselttiği de aynı derecede önemlidir. Böylece bir bilgi etrafında, fark etmeden bir *bilgi rejimi* kurulmaya başlar.

Böyle bakınca güç, yalnızca, “*ben biliyorum, siz bilmiyorsunuz*” ilişkisinde bulunamaz. Bazen daha yukarıdadır: *Neyin bilinmeye değer olduğunu belirleyebilme iradesinde*.

İşte bilhassa ekonomik bilgi rejimlerinde en güçlü sansür, çoğu zaman silmek değildir. *Önceden seçmektir*. Neyi arayacağınızı, neye isim vereceğinizi, neyi ölçeceğinizi ve hangi eşikte endişeleneceğinizi belirleyen taraf, siz daha karar vermeden, karar alanınızı biçimlendirmiş demektir. Çünkü siz, bütün bu “*toplama-ayıklama-işleme-karara ulaştırma*” adımlarınızı, size çizilen çerçeve içinde yapacaksınız.

Bilgi yapısındaki bu iktidar alanı, nerelerde ortaya çıkar? Yalnızca aktarmakta değil, dışarıda bırakmakta; yalnızca bilmekte değil, erişimi düzenlemekte; yalnızca yanıt vermekte değil, hangi soruların sorulacağını en baştan belirlemekte ortaya çıkar. İşte bu yapısal düzenlemeler, zamanla *bilgi rejimini* doğurur. Bu nedenle aynı veri, örneğin iki farklı bilgi yapısında, iki farklı değer taşıyabilir. Birinin tehdit diye adlandırdığı şey, herkes tarafından “tehdit” damgası yemeye başlar. Bilgi rejimini düzenleyen taraf, öyle olmasını istemiştir ve o şey artık, sizin açınızdan da tehdit kategorisine girer. Ama özünde, sizin yapınız için tehdit değildir.

Önce oldukça gündelik bir örnekle açıklayalım sonra ekonomik taraftan bu örneği çeşitlendirelim: “*Kahvaltı, günün en önemli öğünüdür*”. Kime göre? Neye göre? Sabah sabah tarlaya giden bir çiftçi için, harcayacağı enerji bakımından; evet, önemlidir. Bütün gece nöbet tutmuş ve eve geldiğinde kendini zar zor yatağa bırakıp öğlene doğru uyanabilmiş bir doktor için ise sabah öğünü, söz konusu değildir. Öte yandan, sabah uyanıp, gecedен aldığı notları yazıya dökcek olan analist için sabah alacağı ilave enerjinin nasıl harcanacağı ise ayrı bir sorudur. Birincide mecburiyet, ikincide gereksizlik; üçüncüde ise *neredeyse tehdittir*. Çünkü harcamamayacağı

bir kalori almıştır. Ama aynı analist, eğer reflü ya da diyabet hastasıysa aç kalması bu kez tehdit olacaktır.

Ekonomi sahasına geçelim ve örneği, daha sofistike hâle getirelim, farklılaştıralım:

Bir limandan bugün, on iki geminin ayrılmış olsun. İlk bakışta sıradan ve olağan bir harekettir. Bakalım mesele, “*kime göre, neye göre*”, nasıl değişiyor: Liman işletmecisi için günlük faaliyet kayıdır. Sigortacı için risk göstergesidir. Rakip şirket için kapasite sinyali. Bir savaş arifesinde aynı gemiler, askerî sevkiyat taşıyorsa devlet için başka bir şey olur. Veri, aynı kalabilir. Onu içine alan, *sorunun şekli* değişmiştir.

Kısacası; bilginin maddesi değişmeden, stratejik statüsü değişebilir. Burada istihbarata, biraz daha yaklaşmış oluyoruz. Çünkü istihbaratın meselesi, elindeki bilginin yalnızca “doğru” olup olmadığını sormak değildir. Hangi soruya cevap verdiğini, başka hangi bilgilerle ilişkilendirildiğinde anlamının değişeceğini, hangi belirsizliği azalttığını ve bir karar alanında neyi mümkün ya da imkânsız hâle getirdiğini de sormak zorundadır.

Bu yüzden bir istihbarat sorusunu yalnız “*Ne biliyoruz?*” biçiminde kurmak eksiktir:

“*Ne bilmiyoruz?*” gerekir. “*Bilmediklerimizi, biliyor muyuz?*” gerekir. Ya da en kritik olanı; “*Bilmediklerimizi, bilmiyor olduğumuzun farkında mıyız?*”

Böylece dört köşeli bir sorgulama tahtası doğmaya başlar. Bu tahtanın dışında olmasa bile, iç dinamiğinde sessizce duran iki soru daha eklenir: “*Bildiğimiz şeyin, hangi kısmını yanlış yorumluyor olabiliriz?*” ve “*Karşı taraf, bizim ne bildiğimizi ya da bilmediğimizi biliyor mu?*”

Ve ekonomik alana geldiğimizde bir soru daha gerekir: “*Bilgi, zaten piyasada dolaşıyorsa, bizim gerçekten bilmediğimizi nedir?*”

Bu sonuncusu önemlidir. Çünkü ekonomik alan, klasik istihbaratın alışık olduğu karanlık odalardan biraz farklıdır. Fiyatlar yayımlanır. Bilançolar açıklanır. Ticaret verileri çıkar. Uydu görüntüleri satılır. Gümrük kayıtları tutulur. Şirketler, reklam verir.

Patentler yayımlanır. Konteynerler, hareket eder. Merkez bankaları, kararlarını açıklar. Analistler, konuşur. Haber ajansları, saniler içinde bütün dünyaya veri taşır.

Mesele çoğu zaman bilgi yokluğu değildir. Mesele, *bilginin bol-luk içinde saklanabilmesidir*.

Bir iğneyi samanlığa saklamanın iki yolu vardır: Samanlığı kartartabilirsiniz. Ya da üzerine, birkaç milyon saman daha dökebilirsiniz. İkincisi, modern ekonomiye daha çok benziyor.

Burada Strange'ın bilgi yapısı, istihbarat için özellikle değer kazanıyor. Çünkü dikkatimiz artık yalnızca "*Hangi bilgi var?*" sorusunda değil; bilginin üretildiği, dolaştığı, saklandığı, çoğaltıldığı ve anlam kazandığı mimaridedir. Fakat Strange'ın açtığı kapıdan geçerken, küçük bir itirazı da yanımıza almak gerekiyor.

Strange, *States and Markets*'ta bilgi ile enformasyon arasında bir fark bulunduğunu kabul eder. Bilginin daha geniş olduğunu; olguları bilmenin yanı sıra, neden-sonuç ilişkilerini anlamayı ve nasıl yapılacağını bilmeyi de kapsayabileceğini söyler. Bununla birlikte iki kavram arasında kesin bir sınır çizmenin güç olduğunu düşünür. Christopher May'ın yıllar sonra Strange'ın bilgi yapısına yönelttiği kuvvetli eleştirilerden biri de tam buradadır³: Strange, bilgi ile enformasyonu, zaman zaman fazla rahat biçimde birbirinin yerine kullanmakta ve *bilgi yapısının epistemolojik tarafını* yeterince te-oreleştirmemektedir.

Biz ise bu rahatlığa sahip değiliz. Çünkü kitabımızın ilerleyen sayfalarında; veri, enformasyon, bilgi ve istihbaratın arasındaki fark, yalnız semantik bir zarafet olmayacak. Analitik sistemin çalışması, bu farklara bağlı olacak.

Şimdilik yalnız şu kadarını alalım: *Bilgi, tek başına yeterli analiz birimi değildir. Bilginin içinde bulunduğu yapı, onu üreten aktör, onu taşıyan kanal, ona yöneltilen soru ve onunla verilmek istenen karar birlikte düşünülmelidir*.

Tanım vermiyoruz. Haritada yalnızca doğru kıtayı bulduk. Ve şimdi yeniden Atina'ya dönebiliriz. Çünkü orada bir defterimiz vardı. Defter vardı. Yetmedi.